

9. Zators'kyj o. N. Slidy narodnoi movy v «Poslanni Mysaila» / Hileia. – Kyiv, 2017. №124 (9). – S.7–11.

10. Mordovcev D. Velikij raskol: [roman]. – Moskva, 1990.

11. Perestoroĥa / Akty, otnosyashchiesya k istorii Zapadnoy Rossii. – Sankt–Peterburg, 1851. – T.4. – №149.

12. Polnyj cerkovno–slavyanskij slovar' / [sost. G. D'yachenko]. – Moskva, 1993 [reprint izd. 1900 r.].

13. Posel'stvo do papezha Rymskoho Syk'sta chetvertoho ot dukhovenstva y kniazhat' y panov' ruskykh z Vyl'na roku 1476 / «Literaturnyj sbornik izdavaemyj obshhestvom Galicko–russkoj maticy». – L'viv, 1869. – Vip.3–4. – S.223–260.

14. Rozslyk ili spisok o bogoxul'nyx strokax i o sumnenii svyatyx chestnyx ikon diaka Ivana Mixajlova syna Viskovatogo v leto 7062 / Chteniya v Obshhestve istorii i drevnostej Rossijskix (ChOidr). – Moskva, 1858. – Kn.2. – III: Materialy slavyanskije.

15. Rosijs'ko–ukrains'kyj akademichnyj slovnyk / [A. Kryms'kyj, S. Yefremov]. – Kyiv, 1924 – Kyiv, 2007 (perevyd).

16. Rosijs'ko–ukrains'kyj slovnyk stalykh vyraziv / [ukl. Vyrhan I., Pylins'ka M.]. – Kharkiv, 2000.

17. Rusyna O. Mysailove poslannia Sykstu IV za Synodal'nym spyskom // Ukrains'kyj arkhеоhrafichnyj schorichnyk. – Nova seria. – Vyp.7 / Ukrains'kyj arkhеоhrafichnyj zbirnyk. – Kyiv – N'iu–Jork, 2002. – T.10. – S.281–296.

18. Russkaya istoricheskaya biblioteka. – T.20. – SPb., 1903.

19. Russkij feodal'nyj arxiv XIV – pervoj treti XVI vekov: v 5–ti chast. – Moskva, 1986–1992.

20. Sviate Pys'mo Staroho i Novoho Zavitu / [per. I. Khomenka]. – Rym, 1963.

21. Slovar' russkogoazyka XI – XVII vv. – Moskva, 1975–.

22. Slovar' ukrains'koi movy: u 4–kh tomakh / [red. B. Hrinchenko]. – Kyiv, 1958–1959 (reprint).

23. Slovnyk staroukrains'koi movy XIV–XV st.: u 2–kh tomakh / [red. kolehiia: D. H. Hrynchyshyn, L. L. Humets'ka, I. M. Kernyts'kyj]; Akademiia nauk Ukrains'koi RSR, Instytut suspil'nykh nauk. – Kyiv: Naukova dumka, 1977–1978.

24. Slovnyk ukrains'koi movy: v 11–ty tomakh / [hol. red. kolehiia I. Bilodid]; Akademiia Nauk URSR, Instytut movoznavstva. – Kyiv, 1970–1980.

25. Sobornoye poslaniye russkoho dukhovenstva i myryan k Rymskomu pape Sikstu IV, pysannoye iz Vil'ny 14 marta 1476 h. / [vydav. Petrushevych A. S.]. – L'viv, 1870.

26. Tolkovnyj slovar' zhivago velikoruskagoazyka / [uklad. V. Dal']. v 4–x tomax. – S.–Peterburg, 1880–1882.

27. Filkova P. Starobolgarizmy i cerkovnoslavyanizmy v leksike russkogo literaturnogoazyka: u 3–x tomax. – Sofiya, 1986.

28. Boulton D'A. J. D. The knights of the crown. The monarchical orders of knighthood in later medieval Europe 1325–1520. – Woodbridge (Suffolk), 2000.

29. Paravicini A., Paravicini W. Alexander Soltan ex Lithuania, ritum grecorum sectans. Eine ruthenisch–polnische Reise zu den Höfen Europas und zum Heiligen Land 1467–1469 / Zwischen Christianisierung und Europäisierung. Beiträge zu Geschichte Osteuropas in Mittelalter und Früher Neuzeit. Festschrift für Peter Nitsche zum 65. Geburtstag (Her. von Eckhard Hübner, Ekkehard Klug und Jan Kusber). – Stuttgart, 1998. – S.367–401.

30. Poselstvo do Papieza Rzymskiego Sixta III od Duchowieństwa y od Książat y od Panow Ruskich / [per. i vyd. I. Potij]. – Vil'no, 1605.

31. Poselstvo do Papieza Rzymskiego Syxtusa IV od Duchowieństwa książat y Panow Ruskich, z Wilna, roku 1476 // Przegląd Poznański. – Poznan', 1859. – T.27. – S.158–188.

32. Zatorskyj N. Alexander Soltan, aurei velleris hispanici obsaervator: origins of the misconception and possible solutions of the problem / Ukrain'na–Pol'shha: istorychna spadshhyna i suspil'na svidomist'. – S.217–228.

Zatorskyj o. N., doctoral student in theology at the University of Fribourg (Switzerland), o_nazarij@yahoo.de

Some obscure and rare words of the Epistle of Misael and their etymology

Some obscure words in the Epistle of Misael have already been explained by earlier researchers, but the charter still remains a source of many very interesting finds. The author's main attention is drawn to those words of the Epistle, which

caused different false theories and misinterpretations, for example the assumption that one of its signatories was a chevalier of the Order of the Golden Fleece. The article shows the etymology and the semantics of those words in the Epistle, which so far did not find an adequate interpretation due to their obscurity and the lack of elaborated dictionaries. Therefore they were usually transcribed (mainly in the older Polish translation) or simply omitted. This article aims to fill this gap and provide an adequate translation.

Keywords: the Epistle of Misael, Old Ukrainian language, Church Slavonic language.

УДК 94(477)«1989/1997»

Кругляк Д. М.,
аспірант історичного факультету, Київський
національний університет ім. Тараса Шевченка
(Україна, Київ), dmytro.kruhliak@gmail.com

Роль радянської номенклатури у переході від партійно–радянського до постсоціалістичного моноцентризму

Проаналізовано процес становлення національної моделі місцевого самоврядування в Україні на перехідному етапі державного будівництва. Автор, зокрема, розглядає роль радянської номенклатури у переході від партійно–радянського до постсоціалістичного моноцентризму, як ключового моменту трансформації української моделі місцевого самоврядування, з пострадянської на національну. Основна увага зосереджена на питаннях перерозподілу владних повноважень внаслідок відмови від радянської моделі територіального управління. Розглядаються передумови появи політико–правових колізій перехідного періоду, пов'язаних з неузгодженістю дій і повноважень різних гілок влади, у період до прийняття профільного закону у галузі місцевого самоврядування у 1997 р. Досліджуються основні загрози та перешкоди на шляху розбудови місцевого самоврядування в Україні згідно з принципами Європейської хартії місцевого самоврядування. Стираються на існуючу опубліковану нормативно–правову базу, документи і матеріали роботи спеціальних комісій Парламентської Асамблеї Ради Європи зроблено висновок про декларативний характер місцевого самоврядування в Україні у 1990–х рр. та практичну наявність трансформованої пострадянської централістичної моделі місцевого управління з елементами демократії.

Ключові слова: місцеве самоврядування, перехідний період, радянська номенклатура, моноцентризм, постсоціалістична держава.

Процес інституціоналізації вітчизняної системи місцевого самоврядування нерозривно пов'язаний з трансформаційними процесами перехідного періоду в Україні. У другій половині 1980–х – 1990–х рр. відбувся цілий ряд суспільно–політичних та економічних трансформацій, що докорінно змінили не тільки політичний устрій України, а й спровокували ланцюг змін в системі організації життєвого укладу населення, що й до сьогодні залишаються остаточно не усталеними, а отже, актуалізують відповідні транзитологічні історичні студії.

Сфера місцевого самоврядування не є виключенням для даного напрямку досліджень, адже цій ланці організації влади в державі якраз було властиво відновити своє існування на теренах України, в новому демократичному і національному форматі. До того ж, ознаки локальної демократії століття до того були властиві українському суспільству, однак їх вони здебільшого були втрачені тривалим періодом радянського панування.

Радянська система управління на місцях не була типовим самоврядуванням, незважаючи на те, що деякі вчені іменують її «радянською моделлю самоврядування» [6, с. 168]. Однак ми можемо говорити про існування єдиної

усталеної на теренах СРСР і, зокрема в УРСР, системи місцевого управління, що мала партійно–радянський характер моноцентристського типу. На зміну їй, з розпадом Радянського Союзу, у процесі суверенізації України формально прийшло явище місцевого самоврядування, яке проте ще зовсім не мало національних ознак і форм для практичного втілення, однак спиралося, з одного боку на приклади організації і нормативно–правового закріплення місцевого самоврядування у демократичних країнах, а з іншого на існуючі суспільно–політичні реалії країни, що знаходиться на етапі трансформацій до постсоціалізму [8, с. 14].

Однак, політичні трансформації є процесом тривалим і неодмінно, на відміну від революційних змін, спираються на існуючу суспільно–політичну базу, яка, проте, перебуває у кризовому стані. Враховуючи історичні реалії перехідного періоду, ми можемо стверджувати, що одним з джерел суспільно–політичних трансформацій в УРСР у другій половині 1980–х – 1990–х рр., зокрема у сфері місцевого управління, а пізніше самоврядування була українська партійно–радянська номенклатура [2].

На сучасному етапі розвитку української історичної науки, лише деякі аспекти проблеми ролі номенклатури УРСР кінця 1980–х – початку 1990–х рр. у трансформаційних процесах були висвітлені. Ще менше уваги приділяється участі партійно–радянської номенклатури у створенні місцевого самоврядування.

Так, загальну оцінку діяльності радянських партійних кадрів у процесі «перебудови» ми знаходимо у М. Карабанова, В. Литвина, В. Лозицького. Водночас, Г. Кривчик та С. Сergyгін детально проаналізували радянську систему управління на місцях наприкінці її існування та приділили значну увагу кадровій політиці та становищу республіканської партійно–державної номенклатури в умовах демократизації суспільно–політичного життя [7, с. 27].

Важливе місце належить також «транзитологічним дослідженням», які часто мають міждисциплінарний характер. Серед дослідників діяльності української радянської і постсоціалістичної еліти перехідного періоду слід виділити І. Голяд, О. Доцаківську, О. Долженкова, В. Журавського, О. Крюкова, Л. Мандзій, М. Михальченка, І. Овчар, А. Пахарєва, Л. Полякової, В. Цветкової. Узагальнюючий характер дослідження проблеми становлення місцевого самоврядування в Україні мають праці Б. Андresюка та В. Заблоцького.

Роботи вищезазначених науковців значно розширили та конкретизували проблемне поле досліджуваної теми, проте, в Україні досі бракує комплексних досліджень особливостей трансформації партійно–радянської моноцентричної моделі влади на місцях на постсоціалістичну унітарно–централізовану систему управління [9, с. 150; 1, с. 26].

Роль партійно–радянської номенклатури на перехідному етапі державного будівництва не є цілком однозначною. Здебільшого, з огляду на те, що «в основі радянської моделі лежить заперечення принципу поділу влади і проголошення абсолютної влади представницьких органів (Рад) на відповідній території», а також через «принцип єдності системи рад як органів державної влади з жорсткою вертикаллю влади» [6, с. 168], радянська номенклатура сприймається

як монолітний організм, здатний якщо не ефективно управляти, то хоча б протистояти спробам зміни системи організації влади. Однак, спираючись на ґрунтовні дослідження вітчизняних істориків–транзитологів, зокрема, Ю. Кузьменко [7], ми можемо стверджувати, що у 1989 році, після того як комісія ЦК КПРС із питань партійного будівництва та кадрової політики прийняла рішення про ліквідацію «обліково–контрольної номенклатури», а також було скасовано ст.6 Конституції СРСР, на усіх щаблях радянської вертикальної ієрархії влади почалися такі незворотні процеси як знищення монополії КПРС на владу, дезінтеграція партії та номенклатури як монолітного політичного організму, повсюдне розчарування у владі, а також втрата взаєморозуміння між різними щаблями номенклатурної ієрархії [7, с. 29].

А отже, відбулося фатальне для радянської системи «порушення мережі патронально–клієнтарних відносин і розрив неформальних зв'язків у номенклатурному середовищі, внаслідок систематичного оновлення керівних кадрів» [7, с. 30]. Такі зміни не були одномоментними, вертикальні і горизонтальні кадрові зміни відбувались упродовж усього періоду Перебудови і суверенізації України.

Разом з дезінтеграцією республіканської адміністрації руйнувалася і радянська модель місцевого управління. Напередодні змін, для неї були характерними, по–перше, моноцентризм, тобто орієнтація на Москву, як єдиний центр прийняття управлінських рішень, по–друге, жорсткість партійно–радянської владної вертикалі, що передбачала обов'язковість підпорядкування місцевих справ партійним осередкам, які в свою чергу щабель за щаблем підпорядковувались центру. Третім надзвичайно важливим фактором було господарсько–економічне підпорядкування, яке передбачало усталений і централізований механізм фінансування партійних органів та підпорядкованих ним Рад із центру, знову ж таки за ієрархічним принципом.

Проте, з прийняттям у квітні 1990 року постанови ЦК КПУ «Про вдосконалення структури партійних організацій та апарату партійних комітетів», фактично було здійснено перехід партійних органів на самофінансування та госпрозрахунку, що не просто руйнувало партійний апарат КПУ, а й ставило його на межу виживання [7, с. 34]. Поставала потреба скорочення штату та надання різноманітних послуг населенню.

У зв'язку з такими змінами підірвалася остаточно довіра представників радянської номенклатури, по–перше, до Москви, як центру, по–друге, до вищих ешелонів та структурних одиниць місцевої влади. І тому, навіть незважаючи на істотну кількісну перемогу комуністів на виборах до Верховної Ради УРСР у 1990 р. та місцевих виборах, якісна складова не була такою вражаючою.

Ситуація в парламенті відображала реалії на місцях. З одного боку активність та згуртованість дій демократичної опозиції сприяли пришвидшенню процесу суверенізації України. З іншого, у лавах КПРС та на усіх рівнях радянської номенклатури з початку 1990 року почали активно з'являтися численні продемократичні групи, неформальні об'єднання та організації, які з абсолютно різних позицій методично розхитували радянський партійно–адміністративний апарат.

Водночас, введення госпрозрахунку та приватно-власницьких відносин сприяло усвідомленню місцевою владою необхідності повернення контролю над підприємствами, установами та економікою в цілому. Подібному явищу також сприяв той факт, що оновлені кадри радянської вертикалі розраховували на отримання економічних пільг та благ, які мали їх попередники, однак, системна криза в економіці та недовіра суспільства позбавляла їх такої можливості, а отже, з'являлась потреба самостійно забезпечувати власні потреби і в такій ситуації партійні посади здавалися менш привабливими за господарські [7, с. 34; 1, с. 29].

Оскільки, у 1990–1991 роках відбулись докорінні суспільно-політичні та ідеологічні зміни, зокрема, під впливом консолідованої демократичної парламентської меншості та за сприяння розрізнених та розгублених прокомуністичних груп, тож поставала потреба у подальшому вирішенні питань організації місцевої влади. Але незважаючи на демократизм підходу та плюралізм думок, очевидним є те, що зміни вивісок та назв органів не означали різких змін у політиці та управлінні державою, адже на посадах лишались все ті ж представники радянської номенклатури, обрані у 1990 році. Єдине, що змінювалось, так це кон'юнктура, тобто необхідність декларувати прихильність до демократичних принципів та норм, зокрема Європейської хартії місцевого самоврядування [3].

Власне, саме ж місцеве самоврядування, як система, до прийняття Конституції та профільного закону [4], по великому рахунку продовжувало бути фікцією. Адже за сприяння номенклатури у суверенній державі вибудовувалась нова, унітарно-централізована владна вертикаль, що мала характер постсоціалістичного моноцентризму. Таким новим центром ставав Київ, де розташовувались основні законодавчі та виконавчі органи. Однак, між ними тривалий час теж не існувало консенсусу, принаймні до прийняття Конституції України, прикладом чого може слугувати Конституційний договір 1995 року [5] та боротьба між Президентом і парламентом за розподіл адміністративних повноважень на місцях [1, с. 29].

Список використаних джерел

1. Андресюк Б. П. Місцеве самоврядування в сучасній Україні: проблеми і перспективи / Б. П. Андресюк. – К.: Інформаційно-видавничий центр «Стилос», 1997. – 223 с.
2. Восленский М. С. Номенклатура. Господствующий класс Советского Союза. / М. С. Восленский. – London: «Overseas Publications Interchange Ltd», 1990. – 672 с.
3. Європейська хартія місцевого самоврядування від 15 жовтня 1985 р. [Електронний ресурс] // Сайт Верховної Ради України. – Режим доступу: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/994_036.
4. Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні» від 21.05.1997 р. №280/97-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1997. – №24. – Ст.170.
5. Конституційний Договір між Верховною Радою України та Президентом України про основні засади організації та функціонування державної влади і місцевого самоврядування в Україні на період до прийняття нової Конституції України від 08.06.1995 р. №1к/95-ВР // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 1995. – №18. – Ст.133.
6. Костенко І. Радянська модель самоврядування як чинник впливу на сучасні самоврядні практики на пострадянському просторі – С.168–171 // Публічне управління: теорія та практика: збірник наукових праць Асоціації докторів наук з державного управління. – Х.: Вид-во «ДокНаукаДержУпр». – Грудень, 2012. – Вип.4 (12). – 226 с.

7. Кузьменко Ю. В. Партійно-радянська номенклатура в умовах суверенізації УРСР (березень 1990 – серпень 1991 рр.) / Ю. В. Кузьменко // Український історичний журнал. – 2013. – №4. – С.26–39.

8. Моїсеєнко Д. «Перехідна держава» та «Постсоціалістична держава»: співвідношення понять / Д. Моїсеєнко // Держава та регіони. Сер.: Право. – Запоріжжя, 2014. – №1. – С.14–17.

9. Шарій В. І. Проблеми та перспективи становлення в Україні європейської моделі функціонування самоврядних структур / В. І. Шарій // Аналітика і влада. – 2012. – №6. – С.149–154.

References

1. Andresjuk B. P. Misceve samovrjaduvannja v suchasnij Ukraini: problemy i perspektivy / B. P. Andresjuk. – K.: Informacijno-vydavnychij centr «Stylos», 1997. – 223 s.
2. Voslenskij M. S. Nomenklatura. Gospodstvujushhij klass Sovetskogo Sojuza. / M. S. Voslenskij. – London: «Overseas Publications Interchange Ltd», 1990. – 672 s.
3. Jevropejs'ka hartija miscevego samovrjaduvannja vid 15 zhovtnja 1985 r. [Elektronnyj resurs] // Sajt Verhovnoi' Rady Ukraini'ny. – Rezhym dostupu: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/994_036.
4. Zakon Ukraini'ny «Pro misceve samovrjaduvannja v Ukraini'ni» vid 21.05.1997 r. №280/97-VR // Vidomosti Verhovnoi' Rady Ukraini'ny. – 1997. – №24. – St.170.
5. Konstytucijnyj Dogovir mizh Verhovnoju Radoju Ukraini'ny ta Prezydentom Ukraini'ny pro osnovni zasady organizacii' ta funkcionuvannja derzhavnoi' vlady i miscevego samovrjaduvannja v Ukraini'ni na period do pryjnjattja novoi' Konstytucii' Ukraini'ny vid 08.06.1995 r. №1k/95-VR // Vidomosti Verhovnoi' Rady Ukraini'ny (VVR). – 1995. – №18. – St.133.
6. Kostenok I. Radjans'ka model' samovrjaduvannja jak chynnyk vplyvu na suchasni samovrjadni praktyky na postradjans'komu prostori – S.168–171 // Publichne upravlinnja: teorija ta praktyka: zbirnyk naukovykh prac' Asociacii' doktoriv nauk z derzhavnogo upravlinnja. – H.: Vyd-vo «DokNaukDerzhUpr». – Gruden', 2012. – Vyp.4 (12). – 226 s.
7. Kuz'menko Ju. V. Partijno-radjans'ka nomenklatura v umovah suverenizacii' URSR (berezen' 1990 – serpen' 1991 rr.) / Ju. V. Kuz'menko // Ukrain's'kyj istorychnyj zhurnal. – 2013. – №4. – S.26–39.
8. Moisejenko D. «Perehidna derzhava» ta «Postsocialistychna derzhava»: spivvidnoshennja ponjat' / D. Moisejenko // Derzhava ta regiony. Ser.: Pravo. – Zaporizhzhja, 2014. – №1. – S.14–17.
9. Sharyj V. I. Problemy ta perspektivy stanovlennja v Ukraini'ni jevropejs'koi' modeli funkcionuvannja samovrjadnyh struktur / V. I. Sharyj // Analitika i vlada. – 2012. – №6. – S.149–154.

Kruhliak D. M., PhD student, Historical faculty, National Taras Shevchenko University of Kyiv (Ukraine, Kyiv), dmytro.kruhliak@gmail.com

The role of the Soviet nomenklatura in the transition from party-Soviet to post-socialist monocentrism

The article analyzes the process of formation of the national model of local self-government in Ukraine during the transitional stage of state construction. The author, in particular, examines the role of the Soviet nomenklatura in the transition from party-Soviet to post-socialist monocentrism, as a key moment in the transformation of the Ukrainian model of local self-government, from the post-Soviet to the national one. The focus is on issues of redistribution of powers because of the rejection of the Soviet model of territorial management. The prerequisites for the appearance of political and legal conflicts of the transition period associated with the inconsistency of actions and powers of various branches of power in the period prior to the adoption of the relevant law in the field of local self-government in 1997. The author also examined the main threats and obstacles to the development of local self-government in Ukraine in accordance with the principles of the European Charter of Local Self-Government. Based on the existing published legal and regulatory framework, documents and materials of the work of the special commissions of the Parliamentary Assembly of the Council of Europe, we conclude about the declarative nature of local self-government in Ukraine in the 1990s and the practical existence of a transformed post-Soviet centralist model of local government with elements of democracy.

Keywords: local self-government, transition period, Soviet nomenklatura, monocentrism, post-socialist state.

* * *